

СОЁЛ УРЛАГИЙН
ТАЙЛБАР ТОЛЬ

СОЁЛЫН ӨВ

VI

Гэхэ Нэмтэ? -
 Алаг буруун
 Араараа эрьезд
 Араяашье долёохо
 Далаяашье долёохо
 Далангаашье долёохо
 Дэлэнгээшье долёохо. -
 Бургаананай шэлбүүхэн
 Үшөөхэнэй шэрбүүхэн
 Юэн тамгын
 Шэрмэн хара тогоодо
 Шинданан улаан мяхыень
 Биһалгахала наа
 Биһалгахала һамби
 Морийе олойртуухаһаал бэшэ -
 Бүдүүн нуран гүрбэгэр олон
 Олойртуулхагүйбшү гү даа
 Хорхой Хотёрёо гү?
 Годёрёо гү? -
 Хотигонёо гү?
 Годигонёо гү?
 Хүрин буруугай
 Хувирхэй бойлторго
 Хүльбоохэдэньше хувирнэ.

БСШУС-ын сайдын тушаал /2019.11.29, А/759/-аар Монгол Улсын соёлын биет бус өвийн Төлөөллийн үндэсний бүртгэлийн “Эх хэл, аман уламжлал, илэрхийллүүд” айн хорин хоёрт бүртгэсэн.

НАУРЫЗ, ᠨᠠᠭᠤᠷᠢᠰ “ Соёлын биет бус өв. Пер. Ноу-шөнө, рыз, роз - шинэ өдөр гэсэн утгатай үг. Н-ын баяр нь өдөр шөнө тэнцдэг гуравдугаар сарын 22-нд болох бөгөөд дорно зүгийн ард түмний цаг тооллоор шинэ он гарч, хаврын улирал эхэлсэн өдөр гэж үздэг. Н-ын баяр нь казахуудын ахуйн бэлгэдэлтэй холбогдоно.

Настан буурлууд “Амьдрал тэтгэх наран ээж минь” хэмээн мандаж буй наранд ёсолж, залбирал үйлдсэний дараа хоорондоо золгож мэндэлснээр баяр эхэлдэг уламжлалтай. Золгохдоо хоёр гараа барилцан бие биедээ цээжээрээ хүрч “Н. баярын мэнд хүргэе, Муу бүхэн газрын гаваар орог, улс орон минь амгалан болтугай, идээ будаа арвин байг! Талаар дүүрэн малтай, гэрээр дүүрэн хүүхэдтэй болоорой”

гэх мэт ерөөлийн үгсийг хэлдэг. Залуучууд ө настандаа очиж золгоно. Н-ын орой залуус савлуу савлуурдаж, Көкпар-тулам булаацалдах, Бейге, Куар- охин хөөх, Жамбы ату - Ембүү харваа, А зэрэг үндэсний тоглоом наадгайгаар наадна. баяраар идээ ундаа, мах, давс, гурил, хөц буда тарианы төрөл, цагаан идээ, өөх тос зэрэг долоошгүй орц бүхий наурыз - көже буюу шөл х баяраар олон айлд шөл уувал төчнөөн сайн. Н-ын баярын хүндэтгэлийн зоогт “каз”, бу нүдсэн эзэгий, үзэм, жигнэмэг зэргийг адууны т багсарч хийсэн “жент” хэмээх өвөрмөц идээний т орно. Баяраар айлд орсон хүн бүр эхлээд “жент түрүүлж амсах ёстой. Гэрийн эзэгтэй мах шүү бэлдэж, шүүсэндээ малын мөч бүхнээс оролцуу “Наурыз - көже”-д ордог эдгээр долоон бүтээгдэ амьдралын долоон өнгө, утгыг илэрхийлдэг үзнэ. Энэ баярын үеэр архи хэрэглэхийг цээр. Н-ын баярын нэгэн өвөрмөц зан үйл бол гар у ёслол. Энэ зан үйлд зориулж гэрийн эзэгтэй Су Малых хэмээх хоёр алчуур бэлдэнэ. Гар уга дараа “Сулык” алчуураар арчина. Хоолны да тосны алчуур бол “Малых” юм. Энэ хоёр алчуу сольж хэрэглэх цээртэй. БСШУС-ын сайдын ту /2019.11.29, А/759/-аар Монгол Улсын соё биет бус өвийн Төлөөллийн үндэсний бүртгэ “Уламжлалт баяр наадам, зан үйл, ёс, тог наадгай, уриа дуудлага” айн гуравт бүртгэсэн.

НЕОЛИТ, ᠨᠡᠣᠯᠢᠳ “ Нэр томьёо. Түүх, соёлын хөдлөх дурсгал, Чулуун зэвсгийн дурсгалт г (8000-5000 жилийн өмнө) Н. нь төмөрлөг зэв шилжих хүртэлх үеийг судлаачид неолитын үе б шинэ чулуун зэвсгийн үе хэмээн нэрлэдэг. Энэ үе гол дэвшил нь байгалийн тухайлсан чулуут са зүлгэж билүүдэх, өнгөлөх, засах, ховил гаргах, нүхлэх аргуудыг сэдэж олсонд оршино. Мөн анх аргаар ахуйн зориулалттай сав суулга, багаж зэ чулуун гоёл зүүсгэл хийж эхэлсэн байна. М улсын нутаг дэвсгэрээс илэрсэн неолитын үеийн төлөөлөл болох дурсгал: Дорнод аймгийн Хал сумын нутаг Тамсагбулагийн суурин, Булган су Норовлин уулын оршуулгаас гарсан чулуун о 3000 орчим сувсан зүүлт, гахай, тарвага, хүд соёогоор хийсэн зүүлт, гахай, зарааны дүрстэй т чимэг зэрэг баялаг олдвор гарсан нь энэ үеийг б илэрхийлэх дурсгал болж түүхэнд тэмдэглэг байна.Түүх, соёлын үл хөдлөх дурсгал [үз].

НЕОЛИТЫН БУЛШ, ᠨᠡᠣᠯᠢᠳ ᠪᠤᠯᠰ “ Нэр том Түүх, соёлын үл хөдлөх дурсгал. Булш оршуул дурсгал. (12,000-4,000 жилийн өмнө) Шинэ чул зэвсгийн үед холбогдох Н.б. өнөөгийн монгол ну цөөн тоогоор судлагдсан. Энэ үеийн оршуулгын үйлийн онцлог нь хүнээ оршуулахын өмнө у нүхэнд болон оршуулсны дараа дээр нь их хэмжээ улаан зосон будаг цацаж оршуулдаг. Энэ үе төлөөлөх археологийн дурсгал Дорнод мон